

<https://helda.helsinki.fi>

pyKohti omaa juttua : Koulutusvalinnat nuorten e

Holmberg, Liila

Gaudeamus

2019-10-25

pyHolmberg , L , Kalalahti , M , Varjo , J & Jahnukainen , M 2019 , Kohti
Koulutusvalinnat nuorten elämänculussa . julkaisussa M Jahnukainen , M Kalalahti & J
Kivirauma (toim) , Oma paikka haussa : Maahanmuuttotaustaiset nuoret ja koulutus .
Gaudeamus , Helsinki , Sivut 106-134 .

<http://hdl.handle.net/10138/309910>

unspecified

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

5

KOHTI ”OMAA JUTTUA”

Koulutusvalinnat nuorten elämänkulussa

*Liila Holmberg, Mira Kalalahti, Janne Varjo &
Markku Jahnukainen*

Reitti koulutuksesta työelämään ei useinkaan ole suora-
viivainen ja yhtenäinen polku vaan sarja erilaisia siirtymiä –
usein myös koulutuksen sisällä tai työelämän ja koulutuksen
välillä.¹ Lisäksi koulutuspolkuihin liittyy entistä enemmän
epävarmuutta ja katkoksia,² ja nuorilta myös odotetaan yhä
parempaa kykyä selviytyä ja löytää suunta epävarmoissa tilan-
teissa.

Polveilevuus näyttäisi leimaavan erityisesti maahan-
muuttotäustaisten nuorten koulutuspolkuja, jotka eriytyvät
valtaväestön poluista hienovaraisesti mutta monitahoisesti.
Vieraskieliset³ ovat tilastojen mukaan hieman suomen-, ruot-
sin- tai saamenkielisiä harvemmin tutkintoon johtavassa kou-
lutuksessa heti peruskoulun jälkeen sekä hieman useammin
tutkintoon johtamattomissa koulutuksissa tai ilman opis-
kelu- tai työpaikkaa (ks. myös luku 4).⁴ Koulutusreittien eriy-
tyminen näkyy myös koulutukseen valikoitumisessa ja siitä
valmistumisessa.⁵ Peruskoulun jälkeen maahanmuuttotäus-
taisten nuorten polkuja ilmentää keskimääräistä useammin se,
että valintoja on useampia kuin yksi: he esimerkiksi vaihtavat

opiskelupaikkaa, opiskelevat valmentavissa koulutuksissa tai siirtyvät työelämään varhain.

Kun nuoret punnitsevat koulutus- ja uravalintojaan, heidän on pystyttävä tunnistamaan omia vahvuuksiaan, tavoitteitaan ja mahdollisuuksiaan. Tutkimukset osoittavat, että esimerkiksi sosiaalinen tausta ja sukupuoli vaikuttavat usein siihen, miten nuoret tulkitsevat valintatilanteissa tulevaisuudennäkymiään.⁶ Mahdollisuuksiaan pohtivat nuoret kantavat huolta esimerkiksi syrjinnästä tai kielitaitovaatimuksista työmarkkinoilla, samaa kulttuurista tai etnistä taustaa edustavien roolimallien puutteesta, vaikeuksista opinnoissa tai syrjinnästä ja rasismista opiskelukavereiden taholta.

Tässä luvussa analysoimme nuorten koulutusvalintojen ja tulevaisuuden tavoitteiden muodostamia *koulustrajektoreita* eli reittejä koulutuksen kautta kohti työelämää. Trajektorin käsite eroaa konkreettisesta, koulutusmuodosta toiseen etenevästä koulutuspolusta siinä, että siihen sisältyy nuorille kuviteltavissa olevan ja mahdollisena näyttäytyvän tulevaisuuden ulottuvuus. Analysoimalla valintojen ja tavoitteiden suhdetta toisen asteen koulutuksen päätteeksi kuvaamme, millaisia kokemuksia nuorilla on erilaisista koulutuspoluista ja miten nämä kokemukset heijastuvat heidän käsityksiinsä omasta tulevaisuudestaan.

Nuorten toimijuuden ja sen ehtojen jäsentämisen lähtökohdiana toimii *elämänculun* viitekehys. Sen avulla tarkastelemme yhteiskunnallisten rakenteiden, instituutioiden, ryhmien ja yksilöiden toiminnan vuorovaikutteisuutta. Elämänculun viitekehyksessä yksilöiden elämää hahmotetaan suhteessa aikaan, kontekstiin ja kokemuksiin. Elämänculut rakentuvat aina tietyissä historiallisissa, yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa olosuhteissa, ja elämäntapahtuman, kuten koulutusvalinnan, merkitys on riippuvainen sen ajoittumisesta yksilön elämässä.

Yksilön elämä muotoutuu myös suhteessa toisiin ihmisiin, ja elämänkulun valinnat kietoutuvat yhteisöihin ja ryhmiin sekä niiden historiaan – esimerkiksi maahanmuuttajavanhempien taustaan ja kokemuksiin. Ihmisen elämänkulku siis rakentuu hänen omista valinnoistaan ja teoistaan mutta vallitsevien yhteiskunnallisten olosuhteiden rajoissa.⁷

KOULUTUSTRAJEKTORIT JA ASENTEET

Yhteiskuntaluokka, sukupuoli, etninen tausta, asuinpaikka ja koulumenestys muokkaavat tyypillisesti yksilöiden koulutustrajektoreita.⁸ Näiden lisäksi myös koulutusjärjestelmän ja työelämän rakenteilla on oma merkityksensä: reitit ”koulunpenkiltä palkkatyöhön”⁹ toteutuvat aina jossain tiettyssä historiallisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa. Rakenteellisen ulottuvuuden lisäksi trajektorit kuvastavat myös yksilöiden toimijuutta: aikaisempien kokemusten perusteella ja läheisten ihmisten vaikutuksesta tehtyjä ratkaisuja sekä valintoja.¹⁰ Trajektorin käsite viittaa jo lähtökohtaisesti rakenteen ja toimijuuden, institutionalisoituneiden koulutusväylien sekä yksilöllisten elämäntapahtumien väliseen vuorovaikutukseen.¹¹ Valintoja punnitaan tietynlaisissa yhteiskunnallisissa oloissa: esimerkiksi suomen kielen taidon merkitystä korostavat käytännöt tai erilaisiin ryhmiin liitetyt stereotypiat rajoittavat maahanmuuttotaustaisten tai vähemmistöihin kuuluvien nuorten koulutusmahdollisuuksia.¹²

Vakituisista ja kokoaikaisista poikkeavien työsuhteiden lisääntyminen sekä erityisesti nuorisotyöttömyyden kasvu 1970-luvulta alkaen ovat vaikuttaneet yksilöiden elämänkulkuihin. Nyt myöhäismodernina aikana polut lapsuudesta aikuisuuteen ovat moninaisia ja monipolvisia, kun koulutuspaikoista kilpaillaan, mahdollisuuksia valintoihin on runsaasti ja

tulevaisuus näyttäytyy epävarmana.¹³ Myös siirtymät koulutusjärjestelmän tasolta toiselle tai koulutuksesta työelämään ovat monimuotoistuneet ja niitä koskevat valinnat varhentuneet. Jo peruskoulussa tehdyt valinnat vaikuttavat asemaan koulutuskilpailussa. Samalla ”koulutuserinflaatio” nakertaa tutkintojen arvoa, ja työmarkkinoilla edellytetään valmiutta jatkuvaan kouluttautumiseen sekä itsensä kehittämiseen.¹⁴ Käytännössä tämä kaikki on merkinnyt vaihtoehtojen ja valintatilanteiden määrän lisääntymistä.¹⁵

Nuorten koulutustavoitteet heijastelevat heidän tulkin-tojaan omista kyvyistään sekä mahdollisuuksien rakenteista (ks. luku 2), jotka määrittyvät esimerkiksi etnisen taustan, sukupuolen sekä yhteiskuntaluokan mukaan.¹⁶ Tutkimukset osoittavat, että maahanmuuttotästäiset nuoret arvostavat koulutusta huolimatta heidän keskimääräistä heikommasta koulumenestyksestään (ks. myös luku 4).¹⁷ Käsitteellistäessään tätä paradoksia kasvatussociologi Roslyn Arlin Mickelson erottelee toisistaan koulutusta koskevat *abstraktit* ja *konkreettiset asenteet*.¹⁸ Abstraktit asenteet pohjautuvat esimerkiksi laajasti jaettuuihin oletuksiin koulutuksesta sosiaalisen nousun väylänä sekä ratkaisuna köyhyyden ja työttömyyden kaltaisiin sosiaali-siin ongelmiin. Konkreettiset asenteet ovat puolestaan luokka- ja sukupuolisidonnaisia: ne perustuvat yksilöiden aikaisempiin kokemuksiin mahdollisuuksien rakenteista sekä arvioihin kou-lutuksen itselle tuottamasta hyödystä.

Nuorten asenteet oletetaan esimerkiksi ohjaustyötä suun-taavissa opetussuunnitelmissa suhteellisen yhdenmukaisiksi.¹⁹ Tällöin sekä yleiset asenteet koulutusta kohtaan että omat kokemukset johdattelevat nuorta samansuuntaisiin koulutus-valintoihin. Abstraktien ja konkreettisten asenteiden välillä voi kuitenkin myös olla ristivetoa: esimerkiksi korkeakou-lutetun perheen nuori saattaa suunnata lukiokoulutukseen

MITÄ JA MITEN TUTKIMME?

Tarkastelemme, minkälaisista koulutus- ja työelämätavoitteista ja konkreettisista koulutusvalinnoista nuoret puhuvat, ja minkälaiseen suhteeseen nämä päämäärät ja valinnat asettuvat heidän hahmottelemissaan koulutustrajektoreissa.

Luvun tutkimusaineisto koostuu TRANSIT-tutkimushankkeen toisen kierroksen haastatteluista. Nuorten haastatteluja oli yhteensä 34, ja ne toteutettiin vuodenvaihteessa 2017–2018 eli kaksi ja puoli vuotta sen jälkeen, kun tutkimusjoukon nuoret olivat päättäneet peruskoulun. Haastatteluista nuorista 19 oli maahanmuuttotataustaisia ja 15 suomalaistaustaisia; tyttöjä oli 22 ja poikia 12. Kaikki heistä olivat haastattelun hetkellä opiskelijoina toisen asteen oppilaitoksessa, suurin osa viimeistelemässä opintojaan. Nuorista 23 opiskeli lukiossa ja 11 ammatillisessa oppilaitoksessa.

Analysoimme aineistoa teoriaohjautuneen laadullisen sisällönanalyysin menetelmällä. Aluksi poimimme haastatteluista ydinkohdat kahdesta näkökulmasta: miten nuori suhtautuu koulunkäyntiin ja millaisia hänen koulutusvalintansa toisella asteella ovat sekä miten nuori suhtautuu tulevaisuuteen? Tiivistämme haastattelujen sisällön päämäärien ja valintojen avulla korostaaksemme nuorten hahmottelemien koulutustrajektorien yhtäläisyyksiä ja eroja. Lisäksi analysoimme haastatteluja erityisesti ohjauksen ja maahanmuuttotataustaisuuden teemojen näkökulmasta.

kotona vallitsevan asenneilmaston vuoksi, vaikka hän itse ajattelisi ammatillisen koulutuksen olevan keino saavuttaa toivomansa koulutus- ja työura (ks. myös luku 10). Muun muassa työväenluokkaisilla maahanmuuttotataustaisilla nuorilla on esitetty olevan muita negatiivisempia konkreettisia asenteita

koulutusmahdollisuuksiaan ja työllistymistään kohtaan. Tästä huolimatta heidän abstraktit asenteensa koulutusta kohtaan ovat usein keskimääräistä positiivisempia.²⁰ Asennejärjestelmien välinen epäsuhta voi vähentää varmuutta urasuunnitelmista ja lisätä päättämättömyyttä valintatilanteissa.²¹

VALINNAT JA PÄÄMÄÄRÄT NUORTEN PUHEESSA TULEVAISUUDESTA

Kun nuoret puhuivat tutkimushaastatteluissa omista opinnoistaan ja tulevaisuudestaan, kohdistimme huomiomme heidän nimeämiinsä koulutusta ja elämänkulkua koskeviin *valintoihin* sekä tulevaisuuden ammattia ja työelämää kuvaaviin *päämääriin*. Samaan tapaan kuin nuorisotutkija Andreas Walther ja hänen kollegansa, ymmärrämme toisen asteen koulutusta koskevat valinnat (*choice*) sekä myöhempää koulutusta ja työtä koskevat tavoitteet (*destination*) koulustrajektorien keskeiseksi osa-alueiksi.²² Yhdessä ne muodostavat analyyttiset ulottuvuudet, joiden avulla on mahdollista tyypitellä ja kuvata näitä trajektoreita. Valinnoista ja päämääristä rakentuu tässä merkityksessä ikään kuin erilaisia hahmotelmia nuorten poluista läpi koulutuksen. Lisäksi ne heijastavat heidän konkreettisia ja abstrakteja asenteitaan koulutusta kohtaan.

Nuorten puhe valinnoista linkittää toisiinsa heidän aikaisemmat kokemuksensa, esimerkiksi käsitykset omista kyvyistään, sekä tulevaisuuden vaihtoehtonsa, esimerkiksi koulutusalan ja oppilaitoksen. Analyttisena työkaluna käyttämämme valinnan käsite ei viittaa ”vapaaseen” valintaan vaan heijastelee yksilöiden toiveita ja preferenssejä aina suhteessa rakenteellisiin mahdollisuuksiin ja rajoitteisiin. Valinta onkin prosessi, joka kytkeytyy esimerkiksi ihmissuhteisiin ja yksilöiden vuorovaikutukseen. Valintoihin liittyy paljon erilaista

neuvottelua eli omien mieltymysten sovittelua ja peilaamista esimerkiksi vanhempien odotuksiin, kulttuurisiin stereotypioihin, kavereiden suunnitelmiin ja opinto-ohjaukseen (ks. myös luku 2 ja osa IV).²³ Käytännössä suomalaisessa koulutusjärjestelmässä yhdeksännen luokan keväälle ajoittuva yhteishaku luo kehykset valinnoille ja toisen asteen lopulla hahmoteltaville suunnitelmille jatko-opinnoista.

Puhe päämäärästä – koulutuksellisesta reitistä kohti tavoiteltua työmarkkina-asemaa – on puolestaan selvästi tulevaisuuteen suuntautunutta. Laajimmassa merkityksessään päämäärä luo pohjaa kuviteltavissa olevalle aikuiselämälle. Päämäärällä on eräänlainen kaksoismerkitys: Yhtäältä se heijastaa sitä, kuinka yksilöt pystyvät hyödyntämään rakenteellisia mahdollisuuksia, esimerkiksi oppilaitosten pääsyvaatimuksia tai tarjolla olevaa tukea. Toisaalta päämäärä pohjautuu yksilöllisille tavoitteille ja motivaatiolle.²⁴

Analyysimme tarkoituksena on tarkastella yleisesti nuorten tekemien valintojen ja heidän asettamiensa päämäärien suhdetta. Tästä syystä emme erottele lukiolaisia ja ammattiin opiskelevia erillisiksi ryhmiksi, joiden oletettaisiin tekevän erilaisia valintoja suunnatakseen kohti erilaisia päämääriä. Tarkoituksemme ei myöskään ole varsinaisesti luokitella ja analysoida heidän valintojaan tai päämääriään. Tarpeettomien erontekojen välttämiseksi emme myöskään lähtökohtaisesti luokittele maahanmuuttotautaisia ja valtaväestön nuoria tai naisia ja miehiä eri ryhmiin. Nostamme maahanmuuttotautaan ja sukupuolen esille ainoastaan silloin, kun se on argumentaatio-ossamme oleellista. Analyysin perusteella muodostetut ryhmät poikkeavat kuitenkin kokoonpanoiltaan toisistaan. Ne noudattelevat tietyiltä osin edellä kuvattuja jakoja. On silti tärkeää huomata, että mikään edellä mainituista jaottelukriteereistä ei yksin kuvaa muodostamiamme ryhmittelyjä.

Päämäärän ja valintojen suhde rakentui nuorten puheessa useammalla eri tavalla. Tämän perusteella nuoret jakautuivat kolmeen toisistaan selvästi erottuvaan ryhmään: niihin, joiden puheessa (1) *päämäärä rakentuu valinta kerrallaan*, niihin, joilla (2) *päämäärä suuntaa valintoja* sekä niihin, joilla (3) *valintojen ja päämäärän suhde on epäselvä tai ristiriitainen*. Ensimmäisessä ryhmässä oli selvästi enemmän lukiolaisia, kun taas muissa ryhmissä oli tasaisemmin nuoria eri opiskelupaikoista. Toisessa ryhmässä oli muita enemmän naisia. Kolmas ryhmä oli puolestaan kooltaan kahta muuta pienempi. Maahanmuutto-taustaisten nuorten osuus oli suunnilleen yhtä suuri kaikissa ryhmissä.²⁵

TULEVAISUUS HAHMOTTUU VALINTA VALINNALTA

Ensimmäisen ryhmän nuoria yhdisti selkeän tulevaisuuden päämäärän eli esimerkiksi tavoiteammatin puuttuminen toisen asteen alussa. Ryhmän nuoret olivat tyypillisesti lukiolaisia, jotka olivat hakeutuneet lukio-opintoihin paitsi yleissivistävän koulutuksen vuoksi myös saadakseen lisää aikaa elämänsä suunnan miettimiselle. Nuorten koulumenestys oli pääsääntöisesti hyvä, eikä heillä ollut erityisiä koulunkäyntivaikeuksia. He etenivät toisella asteella intuitiivisesti: oppiaineet ja ylioppilaskokeissa kirjoitettavat aineet oli valittu sen mukaan, missä nuoret olivat peruskoulun aikana kokeneet olevansa hyviä tai mikä oli valinnan hetkellä sattunut tuntumaan mieleiseltä. Seuraavassa otteessa Ville kuvaa lukio-opintojen tyypillistä etenemistä:

No, sä olet tehnyt ne [oppiaine]valinnat suhteessa johonkin ajatukseen tulevaisuudesta?

No jossakin määrin, mutta ehkä enemmänkin siltä pohjalta, että ne asiat kiinnostaa. Ja sitten ehkä siihen luottamukseen, että jos ne asiat kiinnostaa, niin mä tuun tulevaisuudessa löytämään jotain, jota sitten ... Jossa niistä on hyötyä. Koska luultavasti ne asiat, mitkä kiinnostaa nyt, niin toivottavasti ne kiinnostaa myös tulevaisuudessa. Silt pohjalt mä oon tehny näitä lukion sisäisiä ratkasuja. (Ville, lukio)

Vaikka suurin osa ryhmän nuorista opiskeli lukiossa, voi myös ammatillisen opiskelijan polku rakentua hiljalleen opintojen aikana. Yhdeksännellä luokalla sattumanvaraisestikin valikoitunut opintosuunta voi alkaa opintojen kuluessa jäsen-tyä mielekkääksi reitiksi kohti tulevaisuutta:

Vaikka se [merkonomilinja] ei ollu ihan eka suunnitelmis, mähän olin vähän sillee et no miks merkonomi just ja näin. Mut siis tavallaan ku se asiakaspalvelu-homma alko ja näin, nii mä näin et se suju hyvin multa. Mä tiesin et mä oon hyvä siin. Sit mä aloin viel enemmän tsemppaa. (Lidia, ammatillinen oppilaitos)

Yksi ryhmän nuorista oli jäänyt yhteisvalinnassa ilman ammatillista opiskelupaikkaa ja siirtynyt peruskoulun jälkeen opinto-ohjaajan avustuksella VALMA-koulutukseen. Siellä nuori oli päässyt tutustumaan useaan ammatillisen koulutuksen vaihtoehtoon, ja itselle sopivalta tuntuva ala löytyikin valmentavan koulutuksen kautta. VALMAssa vietetty vuosi tarjosi ammatillisella koulutuspolulla samankaltaisen aikalisän, jota moni lukiossa opiskelevista nuorista koki tarvitsevansa.

Ryhmän nuorten koulutustrajektorit rakentuivat askel kerrallaan: he eivät puheessaan kurkottaneet kovinkaan kauas

tulevaisuuteen. Nuorilla ei ollut pitkän aikavälin suunnitelmaa, jonka mukaan valinnat olisi tehty, vaan käsitys tulevaisuudesta hahmottui hiljalleen opintojen edetessä.

Ryhmän nuorille tietyt opintosuunnat alkoivat näyttää järkeviltä ja mahdollisilta sen mukaan, mitä oppiaineita he olivat valinneet ja kirjoittaneet ylioppilaskokeissa. Nuoret olivat pääsääntöisesti suuntautuneita opiskeluun, ja opintojen jatkaminen toisen asteen jälkeen oli useimmille itsestäänselvyys. Heidän välillään oli kuitenkin vaihtelua siinä, kuinka eheiksi tulevaisuuden suunnitelmat ehtivät rakentua toisen asteen aikana. Joillekin lukion tarjoama lisäaika ei ollut riittänyt, vaan tulevaisuus oli vielä lukion lopullakin yhtä paljon hämärän peitossa kuin sen alkaessa. Toisilla eteneminen toisella asteella oli johdonmukaista jatkumoa, jossa peruskoulun suosikkiaineista muotoutui pohja selvälle korkea-asteen opintosuunnitelmalle.

Mul on kolme vaihtoehtoa tällä hetkellä. Mun ensimmäinen vaihtoehto ois just tuolt lääikiksen puolelta biolääketieteet. Mut sit mul on back-uppina luonnontieteen puolelta biologia. Sielt mua kiinnostaa fysiologia ja genetiikka. Mut sit jos sekään ei onnistu, ni tukeudun maantietoon, luonnon maantiedettä. Se on ihan kivaa, se ny vaan onnistuu. Oon kympin oppilas tähän mennessä. Jos en mihinkään ni sinne sit.
(Elena, lukio)

Nuorten puheessa pisimmälle jäsentyneet opintosuunnitelmat koskivat matemaattis-luonnontieteellisiä aloja. Edellä Elena kertoo suunnitelmasta, jossa hakukohteet on mietitty sisäänpääsyn todennäköisyyden mukaan haastavimmasta varmimpaan. Luonnontieteissä menestyneillä nuorilla saattoi olla jo ylioppilasarvosanalla ansaittu opiskelupaikka tiedossa,

minkä turvin he voivat lähteä tavoittelemaan myös muita, haastavina pitäminään opintosuuntia.

Askel kerrallaan etenevää lukiotaivalta edustavat nuoret hyödynsivät koulun tarjoamaa ohjausta vaihtelevasti. Monella nuorella ei ollut mitään erityistä suhdetta ohjaukseen: opinto-ohjaus oli yksi osa koulunkäyntiä, eikä opinto-ohjaajan puheille hakeuduttu pakollisia tapaamisia tai kursseja enempää. Ohjauksen hakemista saattoi rajoittaa myös kielteinen suhde ohjaajaan henkilönä tai tunne siitä, ettei tämän asiantuntemus riittänyt itselle mielekkäistä vaihtoehtoista kertomiseen. Osa nuorista taas oli ohjauspalveluiden suurkuluttajia, jotka tapasivat opinto-ohjaajaa usein ja olivat oma-aloitteisia ohjauksen hakemisessa. Ohjausta ja sen hyödyllisyyttä saatettiin pitää itsestäänselvyytenä; luottamus opinto-ohjaajaan saattoi olla suuri silloin, kun nuorella itsellään ei ollut vielä erityisempiä ideoita tulevaisuudestaan:

Just et mä meen täst näi opolle juttelee ni se pystyy suosittelee. Et mä vaik kerron, mitkä oppiaineet kiinnostaa, ni se voi sen pohjalt ehdottaa jotai et mikä sit ois hyvä. (Joonas, lukio)

Joonan kommentti kertoo luottamuksesta tarjolla olevaan ohjaukseen. Tämän lisäksi se heijastelee ryhmän lukiolaisnuorille tyypillistä tapaa jäsentää tulevaisuuden suunnitelmiaan koulun oppiaineiden mukaan.

Ryhmässä oli myös mukana nuoria, joiden perheenjäsenet vaikuttivat paljon heidän valintoihinsa ja suunnitelmiinsa. Näillä nuorilla vanhempien mielipiteet saivat enemmän painoa opintojen suuntaamisessa kuin koulun tarjoama ohjaus. Yksi tällaisista nuorista oli Mariah, joka kuvasi vanhempiensa vaikuttaneen vahvasti sekä hänen kouluvalintaansa toisella asteella

että sen jälkeisiin suunnitelmiin. Mariah ei itse vielä tiennyt, mitä haluaisi opiskella. Hän oli kiinnostunut lähtemään lukion jälkeen vapaaehtoistöihin ulkomaille, mutta tämä ei sopinut vanhemmille, jotka ehdottomasti halusivat lapsensa menevän yliopistoon:

Mut ei mun vanhemmat tykänny siitä ideasta [lähteä vapaaehtoistöihin] yhtään, mul ei ees ollu tilaisuut sanoo mun isäl, ku mä ensi juttelin tästä mun äitille ja sit heti seuraavana aamuna isä vaan soitti mulle, se oli vaan silleen, et ”haet yliopistoon”, mä vaan ”okei, en mene sinne siis”. (Mariah, lukio)

Vanhempien mielipiteen vuoksi Mariah oli luopunut vapaaehtoistyön ajatuksesta ja aikoi suunnata yliopistoon vaikka oli huolissaan väärälle alalle joutumisesta. Matkustamisesta ja kulttuureista kiinnostunut Mariah oli valinnut kompromissiratkaisuna englannin opinnot, joskin valinnan ensisijainen tarkoitus oli täyttää vanhempien odotukset.

Ootsä kattonu jo jotain pääsykoehommia?

Ei mul oo yhtään ideaa, mä en tiä mitään näistä asioista vielä. Mä vaan tiedän, et mä haen johonki opiskeleeseen enkkuu. Must tuntuu et se on niinku paras vaihtoehto mulle täl hetkellä. Vaikka loppujen lopuks, jos mä pääsen yliopistoon, niin mun vanhemmat on ilosii. (Mariah, lukio)

Vanhemmat saattoivat ohjailla lastensa koulutusta siitakin huolimatta, että heillä saattoi maahanmuuttotäustan vuoksi olla puutteelliset tiedot suomalaisesta koulutusjärjestelmästä.

Esimerkiksi Mariahin vanhemmilla ei ollut tarjota tietoa suomalaisista koulutusvaihtoehtoista tai sisäänpääsykriteereistä, mutta heidän mielipiteensä ohjasivat silti ratkaisevasti Mariahin toimintaa. Tällaisessa asetelmassa nuoret olivat esimerkiksi saattaneet päätyä lukioon tietämättä tarkemmin, minkälaista lukio-opiskeluja sen vaatimukset ovat. Osa maahanmuuttotautaisista nuorista oli odottanut lukio-opiskelun olevan vapaamuotoisempaa ja aikaa ”oman jutun” etsimiseen olevan enemmän:

Siis mä luulin et meillä on enemmän valinnanvaraa,
et ku pitää valita et joko sä meet ammattiin tai sit
lukioon. Et ammatissa sun pitää keskittyä siihen,
lukiossa olis enemmän valinnanvaraa. Mut ei, heti
ensimmäinen päivä, nii haluuksa pitkän matikan,
haluuksa pitkän kemian, haluuksa pitkän biologian ...
(Hamda, lukio)

Lukio-opintoihin liittyvästä tiedon puutteesta kertoivat erityisesti maahanmuuttajaperheiden esikoiset, joiden vanhemmat eivät olleet opiskelleet Suomessa toisella asteella. Mariah oli esimerkki tällaisesta tapauksesta:

Mä oon niinku vanhin mun perhees, niin mä olin
myös eka, joka hakee lukioon, ja mun vanhemmat, ne
on ulkomaalasii, ne ei myöskään tiä oikeen mitään
täst koulujutust, et mä oon niinku se eka, joka kokee
kaiken. (Mariah, lukio)

Valtaväestön nuorten puhe ei ilmentänyt vastaavanlaisia tiedon puutteen tai yllättymisen kokemuksia. Tästä huolimatta valtaväestön nuorten ja maahanmuuttotautaisien nuorten

valinnat rakentuivat pääsääntöisesti keskenään hyvin samalla tavalla. Lukion suomen kielen opintoihin liittyvät valinnat toivat aineistoon kuitenkin nyanssin, joka värittää vain maahanmuuttotaistaisten nuorten trajektoreita. Äidinkielen oppiainetta ja suomi toisena kielenä -oppiainetta (S2) pohdittiin ja arvioitiin etenkin ylioppilaskirjoitusten kannalta. Nuoret olivat saattaneet esimerkiksi vaihtaa S2-opinnoista äidinkielen kurseille kesken lukion tai kirjoittaa ylioppilaskokeissa suomen toisena kielenä äidinkielen sijaan sen oletetun helppouden takia.

VALINNAT OVAT HELPPOJA, KUN TAVOITE ON SELVÄ

Osa nuorista tavoitteli koulutusvalinnoillaan selkeitä päämääriä. Yleensä he olivat aikaisessa vaiheessa elämäänsä löytäneet oman unelma-ammattinsa, asettaneet sen päämääräkseen jo yläkoulussa ja valinneet toisen asteen opinnot tuon tavoitteen mukaisesti. Haastatteluhetkellä pohdittavina olleet kolmannen asteen koulutusvalinnat – mahdollisine erikoistumisineen, työssäoppimisjaksoineen ja opiskelijavaihtoineen – olivat ikään kuin viimeisiä lenkkejä päämäärään johtavassa valintojen ketjussa. Päämäärä oli myös lausuttu julki: vanhemmat, sukulaiset, ystävät, luokkatoverit, opinto-ohjaajat ja jotkut opettajat olivat tietoisia asiasta. Nuoret myös puhuivat haastatteluissa päämääristään ja valinnoistaan ilmeisen mielellään.

Päämäärän käsite kuitenkin sai aineistossamme monia merkityksiä. Tyypillisesti se oli tietty ammatti, esimerkiksi lääkäri, tarkimmillaan jopa ammatin tietty erikoisala, kuten aivokirurgi.

Se on aina ollu. Mä oon ihan pienestä asti kattonu Greyn anatomiaa ja mä oon ollu silleen et jep, musta tulee lääkäri. (Fatima, lukio)

Päämääränä saattoi näyttäytyä myös tietty ammattiala, esimerkiksi maanpuolustusala. Tällöin se ei ollut yhtä tarkka ja selvärajainen kuin yksittäinen ammatti. Kun päämäärä määrittyi ammattialan mukaan, avoimiksi saattoivat jäädä esimerkiksi tavoiteltavat erikoistumisopinnot, oppilaitokset tai jopa tutkintonimikkeet.

Mut se on ollu semmonen ensisijainen, et mä käyn armeijan ja sit mä lähden sinne Maanpuolustuskorkeakouluun ja jään sit sinne töihin. (Viivi, lukio)

Tietyn ammatin tai alan valitseminen ei ollut ainoa keino asettaa tulevaisuuden päämääriä. Haastattelemamme nuoret hahmottelivat tavoittelemiaan työmarkkina-asemia esimerkiksi toiminnan kohteen tai työpaikan kautta. He saattoivat haluta työskennellä vaikkapa lasten tai autojen parissa tai tietyssä kansainvälisessä järjestössä.

Niin, et ne pienet on sun juttu, vai?

Ihan pienet mun mielest on paras. Mä voin ihan hyvin olla leikkipuistokin. [...] Et kyl ihan pikkusten kaa, se olis kyl kivaa. (Naimo, ammatillinen oppilaitos)

Ryhmän nuorten koulustrajektoreita määrittivät vakaus ja jatkuvuus murrosten ja katkosten sijasta. Valtaosalla heistä päämäärä oli pysynyt samana jo peruskoulusta asti – osalla omien sanojensa mukaan alaluokilta saakka. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt suunnitelmien täydellistä lukkiutumista tai tavoitellun koulutuspolun määräytymistä ennalta: muutokset olivat mahdollisia. Kun tiedot ja kokemus karttuivat, valintoja saatettiin tarkentaa tai hienosäätää, mutta itse päämäärä pysyi samana:

Kerro mitä sä opiskelet ja miten opinnot on täl hetkel sujumassa?

Joo, putkimieheks. Ja tällä kertaa must yritetään tehdä hyvä hitsari, koska hitsaus on se mun juttu siinä putki-puolella. (Kalevi, ammatillinen oppilaitos)

Lukio-opintojen kuluessa tehdyt muutokset oppiaineisiin koskivat tyypillisesti pitkää matematiikkaa tai ruotsia A-kielenä. Lähes kaikissa tapauksissa muutos tarkoitti siirtymistä lyhyeen oppimäärään tai valinnaisten lyhyiden vieraiden kielten opiskelun lopettamista. Näillä muutoksilla korjattiin sellaisia aiempia valintoja, joiden ei enää arveltu tukevan oman päämäärän saavuttamista.

Mun piti kirjoittaa pitkä matikka, mut mä päätin, et mä en kirjoitakaan sitä, koska mä en tarvii sitä missään. Sitä ei katota oikikses ja en mä sais siitä niin hyvää, et siin olis mitään hyötyä, ja se vaan häiritsis mun muihin aineisiin lukemista. (Jenna, lukio)

Ryhmän nuorten tavoittelemat työmarkkina-asetat vaihtelivat työntekijäammateista aina erityisasiantuntijan tehtäviin, jotka käytännössä vaativat tohtorin tutkintoa. Nuoret olivat motivoituneita suorittamaan opintojaan ja hakemaan omaaloitteisesti tietoa jatko-opintovaihtoehdoista sekä tavoitellun alan työllisyystilanteesta ja palkkatasosta.

Useilla nuorista oli myös mielessä yksi tai useampia vaihtoehtoja, mikäli he eivät pääsisi tavoittelemaansa opiskelupaikkaan. Osalle se tarkoitti saman alan opintoja toisessa oppilaitoksessa tai kaupungissa, toisilla puolestaan välivuotta ja uutta, aikaisempaa paremmin valmisteltua hakemista

toiveidensa opiskelupaikkaan vuoden kuluttua. Näitä nuoria yhdistivät vakava suhtautuminen hakuprosessiin, pyrkimys antaa kaikkensa mahdollisessa valintakokeessa sekä päätös hakea opiskelemaan tarvittaessa useampiakin kertoja tai käyttää vaihtoehtoisia väyliä luovittaessa kohti päämäärää.

Mikä sitten on ohjauksen merkitys päämääräsuuntautuneille nuorille? Lukiossa näiden nuorten ohjaus jäi aineiston perusteella usein kurssivalintojen ja muiden lukio-opiskelun käytäntöjen selvittelyksi ilman varsinaista ammatinvalinnan-ohjausta:

Ootsä opon kans puhunu näistä tulevaisuuskuvioista?

Joo oon opon kans, mut ei siit oikeen mitään muuta. Et kun vaan kertoo niille ja sit ne on vaan sillein et okei, koetetaan saada sut mahdollisimman nopeesti ulos täältä. (Pauliina, lukio)

Ammatillisessa koulutuksessa ohjaus puolestaan tarkoitti lähinnä yleistä auttamista ja kannustamista. Työssäoppimajaksojen suunnittelu ja hallinnointi mainittiin toistuvasti tilanteina, joissa ohjausta tarvittiin ja useimmiten myös saatiin.

Tosi rispekti niille opeille, auttavat missä tahansa hommassa, jos on apua tarvinnu. Ja kannustaneet mua tosi paljon. (Kalevi, ammatillinen oppilaitos)

Ryhmän nuoret eivät olleet ohjauspalveluiden suurkuluttajia. Haastattelujen mukaan lukiolaisten ohjaustapaamisissa keskusteltiin tyypillisesti nuoren itsensä esille nostamista vaihtoehdoista ja niiden käytännön reunaehdoista. Tuen merkitys oli lähinnä siinä, että oma-aloitteiset ja asioista

selvää ottaneet nuoret saivat tilaisuuden pohtia tulevaisuuttaan. Ammatilliset opiskelijat eivät puolestaan nostaneet haastatteluissa esille varsinaisia oppilaitoksissa tapahtuvia ammatinvalintakeskusteluja. Monia suoraan ammattiin ja työn tekemiseen liittyviä asioita käsiteltiin oppilaitoksen ulkopuolella, työpaikoilla työssäoppimisjaksoilla:

Ja siel on päässy paljo erilaisii töitä tekeen sillain ihan,
mitä ... sellasta ei saa koulussa. Et sä koskaan opi sitä
työpaikalla olemista, jos sä et siellä ole.
(Päivi, ammatillinen oppilaitos)

Päämäärien asettamisesta puhuessaan nuoret eivät juuri tuoneet esiin maahanmuuttotaustaisuuteen liittyviä seikkoja, kuten huolta syrjinnästä tai rasismista. Yleisesti maahanmuuttotaustaiset nuoret hakivat aktiivisesti ohjausta sekä kertoivat usein ohjauskokemuksistaan ja tapaamisistaan opinto-ohjaajien kanssa. Kurssivalintoihin ja ylioppilaskirjoituksien kaltaisiin lukio-opintojen käytäntöihin liittyvät yksityiskohdat mainittiin tyypillisiksi syiksi tapaamisille.

SATTUMANVARAISET VALINNAT EIVÄT KOHTAA TAVOITTEITA

Tuleva opinto- ja työura näyttäytyi joillain nuorilla vielä hahmottomana – jo tehdyt tai käsillä olevat valinnat ja tulevaisuudensuunnitelmat olivat epäselvässä tai ristiriitaisessa suhteessa toisiinsa. Näitä nuoria oli aineistossa selvästi vähemmän, ja heitä oli sekä lukiolaisissa että ammatillisissa opiskelijoissa. Nuoria yhdisti katkos toisen asteen opinnoissa tai valintojen epäjohtonmukaisuus suhteessa jatko-opintoihin tai työelämään.

Näiden katkonaisten koulutustrajektoreiden nuorten opiskelupaikan valintaa voi tyypillisesti kuvailla sattumanvaraiseksi. Paikan vastaanottaminen ei ollut perustunut ajatukseen tulevaisuuden ammatista tai urasta, vaan koulutukseen oli päädytty esimerkiksi ensisijaisen toiveen kariuduttua tai koulun maantieteellisen sijainnin perusteella.

No, sähän tulet [merkonomiopinnoista]. Kun mä katon tätä sun vanhaa ysiluokan juttua, niin sun yhteisvalinnas tais olla [lukio].

Joo, itse asias siin tapahtu sil taval, et mä en ekaks päässy merkonomiin, mutta sitten tuli ilmoitus puutuneist oppilaista. [...] Ja mä päätin ottaa tilaisuuden, kun mun toinen vaihtoehto ois ollu [lukio X], mikä on tosi kaukana ... (Josif, ammatillinen oppilaitos)

Jotkut nuoret olivat valinneet opiskelupaikan harrastuksen tai tunteen pohjalta miettimättä tutkintoa seuraavaa työelämää ja työllistymismahdollisuuksia. Toiset taas tavoittelivat vaikeasti saavutettavaa ammattia, kuten urheilijan uraa, tai esimerkiksi poliisin tai sotilaan kaltaista ammattia, johon johtaviin opintoihin ei voi suoraan hakea peruskoulusta.

Valintojen ja ammattitoiveiden yhteensopimattomuus vaikutti nuorten toisen asteen opintoihin monin tavoin. Opiskelu ei motivoinut, ja nuoret joko pyrkivät vaihtamaan opiskelupaikkaa tai hakemaan uutta paikkaa suorittamansa tutkinnon jälkeen. Toisilla ala oli osoittautunut opintojen aikana vääräksi tai liian vaikeaksi. Suorittamatta jääneet kurssit tai opintojen viivästyminen koulunkäyntivaikeuksien vuoksi korostuivat ja saivat ammatilliset tavoitteet karkaamaan nuorten tavoittamattomiin.

Opintojen raskauden lisäksi tutkinnon ja ammattitoiveiden yhteensopimattomuudesta kertoi pettymys työtehtäviin, joihin tutkinto valmisti. Erityisesti huoli työtehtävistä tuli esiin ammatillisten opintojen työssäoppimisjaksoilla, joiden aikana nuoret olivat pettyneet joko itse tehtäviin tai työpaikkaan. Nuoret saattoivat ajatella, etteivät tule saavuttamaan toivomaansa ammattia, jos työssäoppimisjakso ei tarjoa heille tietynlaista työkokemusta. Esimerkiksi taloushallinnon koulutusohjelmassa opiskeleva Josif ajatteli koko työuransa olevan vaakalaudalla, mikäli sopivaa työssäoppimispaikkaa ei löytyisi:

[...] olin työssäoppimisjaksolla kakkosvuodella, sekalaisissa toimistotehtävissä, mutta en ollut kuitenkaan taloushallintotyötehtävissä. Mun ala on taloushallinto ja sellainen työharjoittelu pitäisi saada. Jos en saa tältä vuodelta taloushallintoharjoittelupaikkaa, niin sitten mä joudun heittäen kaikki kolmen vuoden opiskeluajalta hukkaan, kun en mä voi millään todistaa olevani paras tähän hommaan. [...] Jos en saa työharjoittelupaikkaa, kolme vuotta on ollu turhaa, minulla tavallaan ei ole koulutusta. Joten silloin mun pitää harkita joko urheilulukioo tai mennä tradenomiksi [...] (Josif, ammatillinen oppilaitos)

Huoli tulevaisuuden työtehtävistä saattoi liittyä myös nuoren kokemaan sukupuolisyrintään. Kerttu oli kohdannut miesvaltaisella autoalalla ennakkoluuloja, eivätkä työssäoppimisjakson työtehtävät olleet vastanneet koulutusta. Kokemustensa perusteella hän olisi jälkeenpäin valinnut toisen alan ammatillisissa opinnoissa tai suuntautunut eri tavoin valitsemansa alan sisällä.

[...] ootsä harkinnu et sä esimerkiks vaihtaisit toiselle linjalle, vai onkse kuitenkin tuntunu silt, et sä oot ollu tyytyväinen siihen?

Kyl se on. Tuol on kivaa tehdä koulussa, mut sit työharjoitteluissa se on niin sellasta et ei anneta tehdä ja niin paljon ennakoluuloi naisii kohtaan siel.

Minkälaisii? [...] Jos kerrot enemmän, ni mitä siellä tapahtu?

Mä siivosin kaks ja puol kuukautta lattiaita.

Okei, eli et päässy tekee niitä itse hommia?

No, oli niis pienii, mut pääasia oli se et kato sivusta mitä noi tekee ja siivoo, suunnillee.

Ootsä hakenu noita oman koulutuksen hommia vai muitakin?

No, kesätyötä mä oon hakenu, mut yleensä poika on vieny sen paikan.

Eli siis noissa autohommissa?

Juu. (Kerttu, ammatillinen oppilaitos)

Kolmannen ryhmän nuoria yhdisti tyypillisesti huolehtiminen työllistymisestä aikuisena. Tämä oli saanut aikaan sen, että päämäärät olivat olleet epävarmoja tai tulleet epävarmoiksi. Toisen asteen opintojen aikana heille oli herännyt

huoli itsenäisestä elämästä, asumisesta ja palkkatyöstä, joiden varmistamiseksi he olivat joutuneet vaihtamaan opintojensa suuntaa. Itsenäisyyden ja opiskelun yhteensovittaminen edellytti kykyä suunnata opintoja ja elämänkulkua tarvittaessa alalta toiselle, mahdollisesti yli kotikunnan ja jopa kotimaan rajojen.

Seuraavassa lainauksessa tällaista uudelleensuuntaamista kuvaa Linda, jonka koulutuspolku oli jo haastatteluhetkeen mennessä ollut melko vaihteleva. Hän oli hakenut ensin sosiaali- ja terveysalan koulutukseen lähinnä uhmatakseen opinto-ohjaajaansa, joka ei arvellut hänen soveltuvan alalle. Sen jälkeen matka oli jatkunut urheilun perässä toiseen maahan ja väliaikaisesti lukio-opintoihin. Palatessaan kotimaahansa Linda hakeutui ammatilliseen koulutukseen ja muutti koulun perässä kauas kotipaikkakunnastaan. Laskimme Lindan tapauksen mukaan kolmanteen ryhmään siksi, että hänen etenemisensä koulutuksesta ja asuinpaikasta toiseen vaikutti melko sattumanvaraiselta, eikä suunnanmuutoksilla ollut selvää yhteyttä hänen kaavailemaansa poliisin ammattiin.

Mistä sä sait siitä tietoo? Sillon kun sä hait?

No silloin kun mä päätin, et mä haluan muuttaa takas Suomeen. Äiti sano vaan, että mun pitää yhteishaussa hakea uuteen kouluun ellen mä halua sitä sosiaali- ja terveysalaa jatkaa. Sit mä hain ihan normaalisti yhteishaussa syksyllä, vai millon oli ne haut? Ni hain kouluun, sain koulupaikan ja muutin tänne [uudelle paikkakunnalle]. (Linda, ammatillinen oppilaitos)

Linda oli ryhmän nuorten joukossa poikkeuksellisen toime-
lias valinnoissaan. Kyvyt ja resurssit tehdä valintoja ja suunnata
päämääriä uudelleen erottivatkin nuorten elämäntilanteita

ja opiskelun edellytyksiä. Esimerkiksi Linda sai vaiheikkaalla opintopolullaan äidiltään merkittävää – myös taloudellista – tukea. Toisilla itsenäisen asumisen opettelu, taloustilanne ja elämänhallinnan haparointi tekivät koulunkäynnistä vaikeaa; motivaatio oli hukassa, asumiseen tarvittiin rahaa, eivätkä voimavarat riittäneet säännölliseen koulunkäyntiin.

*No oliko siihen joku erityinen syy, että motivaatio laski?
Oliko sulla jotain muuta viritelmää meneillään vai?*

Oli stressiä ja oli tapahtunut kaikkea. Sit mä pääsin yli. Ja menin takas kouluun. Oli niitä tehtäviä kertynyt aika vitusti. [...] Oltiin yhteydessä, opettaja oli yhteydessä muhun. En mä vastannu, koska en mä kehannu vastaa. Et se meni vähän niin kun vituilleen. Et sit sen jälkeen kun tarpeeks kauan oli soiteltu niin eihän se enää soittanu. En mä soittanu sinnekään.
(Toomas, ammatillinen oppilaitos)

Itsenäisesti asuvalle ja palkkatyössä käyvälle nuorelle myös ammatillisten opintojen palkaton työssäoppimisjakso voi tuntua epämotivoivalta:

[Työssäoppimisjakso] oli vähän aikaa sitte. Ei ollu motivaatioo sinne mennä. Kun oli kesäloma, mä olin töissä. Mä olin vaan viikon vapaalla. Mä heräsin joka aamu viideltä ja mulla ei ollu aikaa mihinkään muuhun, mulla oli vaan töitä. Siinä oli motivaatioo, et mä kävin töissä, et mä sain rahaa siitä. Se oli yks tärkein motivaatio siinä et herää viideltä, meet sinne, oot töissä, saat rahaa, meet himaan, uudestaan, uudestaan. Ja sit kun mä olin siellä työharjoittelussa, niin mä olin

silleen, oli tosi erilainen filis, et sä teet töitä saman verran mut sä et saa siitä rahaa.

(Toomas, ammatillinen oppilaitos)

Työelämätaavoitteiden ja koulutusvalintojen epäjohdonmukaisuus johtuikin usein ainakin osittain siitä, että nuoren oli työskenneltävä opintojen ohella. Työssäkäynti ja työssäoppimisjaksot olivat tutustuttaneet nuoren todelliseen työelämään ja sen vaatimuksiin mutta myös vaikeuttaneet koulutukseen sitoutumista. Tyypillisesti nuoret olivat ottaneet jo taloudellista vastuuta elatuksestaan ja tasapainoilivat työn tekemisen ja opintojen välillä.

Pystyäkseen suuntaamaan opintojaan tai tavoitteitaan uudelleen osa nuorista olisi tarvinnut selvästi enemmän ohjausta. He rakensivat vaihtoehtoisia reittejään usein itseksseen, sisaruksilta tai ystäviltä kuultujen kokemusten tai jopa haastattelijalta tiedustellun informaation varassa. Uuden suunnan löytäminen olisi edellyttänyt sellaista itseohjautuvuutta, joka useilta nuorilta puuttui. Peruskoulun aikaiset kokemukset opinto-ohjauksen ja omien tavoitteiden kohtaamattomuudesta saattavat olla sen taustalla, etteivät kaikki nuoret edes hakeudu ohjaukseen toisella asteella.

Nuoret kokivat myös työssäoppimisjaksojen ohjauksen riittämättömäksi. Näitä jaksoja pidettiin tärkeinä ammattitaidon kerryttäjinä ja osoituksina, mutta tarkoituksenmukaisten työssäoppimispaikkojen etsimisen ja jaksojen aikana ilmenneiden ongelmien kanssa nuoret olivat usein jääneet yksin. Usein työssäoppimisjaksot olivat keskeytyneet.

Itse opiskeluun liittyvä ohjauksen ongelma oli monilla nuorilla se, että heidän opiskeluvaikeuksiaan ei tunnistettu. Tarjottu tuki ei yleensä kohdannut nuorta tai hänen tarpeitaan. Jotkut nuoret kaipasivat toisella asteella runsaammin peruskoulussa

tarjottavan ohjauksen kaltaista erityistä tukea etenkin niiden oppiaineiden tai taitojen hallintaan, joita tarvittiin tulevissa opinnoissa tai työtehtävissä. Kokemukset tuen tarpeesta kuitenkin vaihtelivat, ja osa koki saaneensa riittävästi tukea toisen asteen opintoihinsa.

VALINNAT JA PÄÄMÄÄRÄT OHJAAVAT NUORTEN HAHMOTTELEMIA KOULUTUSTRAJEKTOREITA

Edellä olemme kuvanneet, miten yksilölliset koulutustrajektorit rakentuvat valintojen ja päämäärien vuorovaikutuksessa. Analyysimme ensimmäistä ryhmää määrittivät oppimisvaikeuksien puute, hyvä elämänhallinta sekä resurssit, jotka antavat tilaa pohtia päämääriä rauhassa ja mahdollistavat luottavaisen suhtautumisen tulevaisuuteen. Nuoret olivat tyypillisesti hyvin koulussa menestyneitä lukiolaisia, joille opiskelu kolmannella asteella oli itsestäänselvyys. Osalle nuorista muodostui toisen asteen opintojen aikana jäsentynyt suunnitelma tavoiteltavista koulutuksista ja ammattialoista. Jos tulevaisuuden suunnitelmat eivät olleet vielä toisen asteen lopulla hahmottuneet, välivuosi tarjosi näille nuorille mahdollisuuden ”oman jutun” etsimiseen. Välivuoden pitäminen oli mitä ilmeisimmin sosiaalisesti hyväksytty toimintatapa nuorten keskuudessa. Monille se edusti tervetullutta taukoa pitkästä opintoputkesta sekä mahdollisuutta oman rahan tienaamiseen ja itsenäisen elämän harjoitteluun.

Analyysimme toinen ryhmä koostui ensisijaisesti nuorista, joiden koulutusvalinnoilla oli välineellinen merkitys: koulutus oli valittu sen mukaan, mikä oli parhaaksi arvioitu väylä tavoiteltuun päämäärään. On huomattava kuitenkin kaksi seikkaa. Ensiksi, tällaista päämääräsuuntautuneisuutta esiintyi niin lukiolaisilla kuin ammatillisilla opiskelijoillakin. Toiseksi,

toisen asteen koulutuksen loppupuolella tehdyt haastattelut eivät antaneet tietoa siitä, mahdollistivatko nuorten suunnittelemat valinnat ja heidän koulumenestyksensä etenemisen kohti tavoiteltuja päämääriä.

Kolmannelle ryhmälle tyypillistä oli nykyhetken valintojen ja tulevaisuuden suunnitelmien epäselvä jatkumo tai ristiriitaisuus. Peruskoulun jälkeiset koulutusvalinnat oli tehty ammatinvalinnan kannalta epäselvin perustein, tai niiden oli havaittu johtavan epäsuotuisaan ammattiasemaan. Osalla nuorista tavoiteammatti oli sellainen, johon ei ole helposti hahmotettavia reittejä peruskoulusta. Monissa tapauksissa toisen asteen opinnot eivät olleet motivoineet ja nuoret olivat jättämässä niitä kesken, vaihtamassa alaa tai suunnittelemassa uuden tutkinnon suorittamista.

Nuorten kertomusten kautta hahmottuu erityyppisiä ohjaustarpeita. Ensimmäisen ryhmän nuoret tarvitsivat ohjausta kolmannen asteen opintosuunnan ja ammattialan valintaan – ”oman jutun” löytämiseen. Vaihtelua oli siinä, etsivätkö nuoret oma-aloitteisesti tämänkaltaista ohjausta. Pieni osa ryhmän maahanmuuttotautaisista nuorista oli hakeutunut lukioon vajain tai virheellisin tiedoin siitä, millaista lukio-opiskelu on; näiden nuorten kohdalla peruskoulun aikainen ohjaus yhdeksänneltä luokalta eteenpäin oli jäänyt puutteelliseksi.

Toinen, päämäärätietoisten nuorten ryhmä vaikutti pinnallisesti tarkasteltuna hyvin itseohjautuvalta ja omatoimiselta. Varsinainen ammatinvalinnanohjaus – tukeminen sopivan työn ja koulutuksen löytämisessä – oli pääsääntöisesti tarpeetonta, koska nuoret tiesivät jo, mitä halusivat tulevaisuudessa tehdä. Nuoret ottivat selvää asioista ja hakivat valintojaan ja päämääriään koskevaa tietoa. Erityisesti internetsivustot, erilaiset keskustelupalstat ja henkilökohtaiset kontaktit esimerkiksi työssäoppimisjaksoilla olivat tyypillisiä tiedonlähteitä.

Tämänkaltaisen, ainakin osittain subjektiivinen informaatio ei kuitenkaan aina välttämättä pidä paikkaansa tai ole ajan tasalla, mikä luo erityisiä ohjaustarpeita päämääräsuuntautuneille nuorille. Onkin ilmeistä, että erilaisten valintakriteerien ja kelpoisuusehtojen tuntemus on alue, jota tulisi kehittää osana toisen asteen, erityisesti lukion, ohjauskäytäntöjä.

Päämäärien asettamista tukeva ohjaus olisi kuitenkin tarpeellista myös niille nuorille, jotka huomaavat, etteivät toisen asteen opinnot johdakaan toivottuun ammattiin joko tavoitteiden saavuttamattomuuden tai niiden muuttumisen vuoksi. Tavoitteiden suuntaaminen uudelleen edellyttää voimavaroja, joita hakiessaan nuoret kertoivat tukeutuneensa itsensä lisäksi vanhempiinsa ja ystäviinsä mutta harvemmin opinto-ohjaajiin tai opettajiin. Analyysimme kolmannen ryhmän nuoret eivät olleet saaneet riittävästi tukea hahmottaakseen toimivia reittejä, asettaakseen päämääriä tai saadakseen opintoja suoritetuksi. Heidän tarinoissaan korostuivat myös oman kodin perustamisen ja elämänhallinnan haasteet.

OHJAUKSELLA ONNISTUNEITA TAVOITTEENASETELUA

Haastatteluistamme puuttuivat kuvaukset jatko-opintoihin, esimerkiksi ammattikorkeakouluihin, suuntaavasta ohjauksesta ammatillisissa opinnoissa. Päämäärätietoiset ammattiin opiskelevat nuoret joko eivät maininneet tätä haastatteluissa tai sitten tämänkaltaista ohjausta ei ole ollut saatavilla. On myös ilmeistä, että työssäoppimisjaksoilla on huomattava ohjauksellinen merkitys. Nuoret kuvasivat omaksuneensa monia työn tekemiseen ja ammatissa toimimisen etiikkaan liittyviä asioita nimenomaan työssäoppimisen kautta.

Ohjauksen lisäksi onnistunutta koulutussiirtymää ennakoivat oman elämänkulun kaaren yhtäaikaisuus koulutuksen nivelvaiheiden kanssa. Koulutusvalintoihin syntyy kitkaa, jos nuoren oma elämänkulku ei etene kuten koulutus- ja valintajärjestelmässä oletetaan. Oman kodin perustaminen ja palkkatyöhön siirtyminen mutkistavat päämäärien asettamista ja niihin johtavien valintojen tekemistä. Tällaisissa tilanteissa nuoret tarvitsevat opiskelua monipuolisesti tukevaa ohjausta, jonka turvin suunnistaa tavoitteiden ja valintojen viidakossa.

Valinta kerrallaan etenevät ja itselleen aikaa pelaavat lukiolaiset eivät heikään välttämättä istu 2010-luvun koulutuspolitiikan asettamiin ajallisiin raameihin. Siirtymää toiselta kolmannelle asteelle on pyritty sujuvoittamaan ja valmistumista nopeuttamaan erilaisin koulutuspoliittisin ratkaisuin. Niiden vaikutus saattaa kuitenkin olla vastakkainen. Nuoret esimerkiksi järkeilivät, että ensikertalaisuuskiintiön vuoksi kolmannen asteen opintoihin kannattaa hakea vasta sitten, kun ”oma juttu” on varmasti löytynyt. Oikeastaan aineistossamme vain päämäärätietoiset nuoret kulkivat koulutusjärjestelmän asettamien ajallisten reunaehtojen mukaisesti: päämäärät ja valinnat oli tahdistettu koulutusjärjestelmän rakenteiden mukaisesti.

Valintojen ja päämäärien suhteeseen ja sitä kautta koulutuspolkujen eriytymiseen vaikuttivat esimerkiksi sukupuoli, maahanmuuttotaustaisuus, ensimmäisen koulutusvalinnan onnistuminen ja elämänvaihe – usein yhteen kietoutuneina. Kokemukset tai huolet syrjinnästä ja rasismista värjivät nuorten haastattelupuheessa ilmenneitä ristiriitoja peruskoulun jälkeisten valintojen ja työelämätaavoitteiden välillä.

Maahanmuuttotaustaisuuden lisäksi myös sukupuoli ja elämänvaihe rakentavat koulutustrajektoreihin vaikuttavia syrjintäkokemuksia. Niillä nuorilla, joilla koulutusvalinnat ja työelämähaaveet eivät kohtaa, oma sukupuoli tai kehitysvaihe

voi olla yhteensopimaton ohjauksen ja koulutusjärjestelmän oletusten kanssa. Näin voi käydä esimerkiksi silloin, kun nuori nainen toimii miesvaltaisella alalla tai alaikäisenä itsenäisesti asuva nuori joutuu neuvottelemaan oikeudestaan tulla kohdelluksi täysivaltaisena tai itsenäisenä nuorena opiskelijana. Itsenäisen elämän, työnteon ja opiskelun yhteensovittaminen on vaikeaa koulutusjärjestelmässä, joka edellyttää sopeutumista palkattomiin työssäoppimisjaksoihin ja jatkuvaa osallistumista lähiopetukseen.

LUKU 5

1. Stauber & Walther 2002, 13.
2. Furlong & Cartmel 1997.
3. Tilastoinnissa käytetään maahanmuuton sijaan vieraskielisyystietoa, ks. myös johdanto.
4. OKM 2018.
5. Ks. esim. Kilpi-Jakonen 2017, 228.
6. Poon 2014; Lopez & Ann-Yi 2006; Hackett & Byars 1996; Jonsson & Rudolphi 2011.
7. Elder 1994; Mäkinen 2015; Varjo, Kalalahti & Jahnukainen 2018.
8. Banks ym. 1992.
9. Ks. Willis 1984.
10. Vanhalakka-Ruoho 2010.
11. Cuconato & Walther 2015.
12. Zacheus, Kalalahti & Varjo 2017.
13. Hodgkinson & Sparkes 1997; Holopainen, Kalalahti & Varjo 2017.
14. Aro 2014; Ojala 2017; Seppänen, Kalalahti, Rinne & Simola 2015.
15. Giddens 1991; ks. myös Cuconato & Walther 2015.
16. Hegna 2014.
17. Salikutluk 2016; Kao & Tienda 1998.
18. Mickelson 1990.
19. Mickelson 1990; D'hondt ym. 2016.
20. Kao & Tienda 1998.
21. Kalalahti, Varjo & Jahnukainen 2017.
22. Walther ym. 2015.
23. Walther ym. 2015.
24. Walther ym. 2015.
25. Ryhmä 1 oli suurin ja koostui pääasiassa lukiolaisista; 16 nuoresta kaksi opiskeli ammatillisessa oppilaitoksessa. Tyttöjä ryhmässä oli kymmenen ja poikia kuusi; maahanmuuttotaustaisia ja valtaväestön nuoria ryhmässä oli yhtä paljon. Ryhmä 2 oli opintosuunnan osalta vaihtelevampi: 13 nuoresta lukiolaisia oli seitsemän ja ammatillisia opiskelijoita kuusi. Tyttöjä ryhmässä oli kymmenen ja poikia kolme; maahanmuuttotaustaisia nuoria oli seitsemän ja valtaväestön nuoria kuusi. Ryhmä 3 oli pienin: viidestä nuoresta yksi opiskeli lukiossa ja loput neljä ammatillisessa oppilaitoksessa. Ryhmän nuorista kaksi oli tyttöjä ja kolme poikia; maahanmuuttotaustaisia nuoria oli kolme ja valtaväestön nuoria kaksi.